

Переход от ритмичности учебного процесса к определенной хаотичности экзаменационного периода допускает существенные изменения психофизиологической сферы студентов. Преобладание психической, интеллектуальной напряженности приводит к появлению адаптационного синдрома. Показано, что адаптивная программа дает возможность поддерживать информационно-энергетический потенциал студентов. Важным фактором является своевременная регуляция соотношений разных видов напряженности. Длительность занятий должна быть сокращенной; направленность и используемые средства обеспечивать хорошее эмоциональное состояние.

Passing from the rhythm of educational process to certain chaoticness of examination period assumes the substantial changes of psychophysiological sphere of student. Predominance of psychical, intellectual tension results in appearance of adaptation syndrome. It is rotined that the adaptive program enables to support informatively-power potential of students. An important factor is the timely adjusting of correlations of different types of tension. Duration of employments must be brief; orientation and in-use facilities to provide the good emotional state.

Keywords: *adaptation, informatively power potential, renewal, examination period, motive activity.*

ГОЛОВНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ

Леонова І.М.

У статті розглядаються основні підходи, що розкривають психологічну сутність поняття «батьківське ставлення» у вітчизняній та зарубіжній літературі. Констатується наявність різнопланових підходів до його визначення. Проблема дитячо-батьківських стосунків розглядається як чинник, який впливає на розвиток і становлення підростаючого покоління. Проаналізовано типи батьківського ставлення до дитини та типи сімейних стосунків.

Сім'я є головним інститутом соціалізації дитини, де в стосунках з дорослим відбувається формування її особистості. Тому проблема взаємостосунків батьків і підлітків є однією з тих, які ніколи не втрачають своєї актуальності. Незважаючи на широку презентацію матеріалів з питань міжособистісної взаємодії в сім'ї, донині залишаються розбіжності у визначенні та інтерпретаціях окремих

параметрів сімейних стосунків. Відмінності в поглядах зумовлені насамперед науковими традиціями, предметом і методологією того чи іншого напрямку в психологічній науці. Визначальним для розвитку сімейної системи загалом і для розвитку та становлення особистості в сім'ї зокрема, є феномен ставлення батьків до дитини.

Мета нашого дослідження – теоретичний аналіз підходів до дослідження дитячо-батьківських стосунків у психолого-педагогічній літературі.

Проблеми дитячо-батьківських стосунків, обґрунтування зумовленості розвитку особистості ставленням до неї з боку батьків, широко представлені в дослідженнях вітчизняних учених (М. Алексєєва, Г. Бєвз, В. Васютинський, І. Гоян, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Т. Карабин, З. Кісарчук, І.В. Дубровін, О. Лютак, Л. Мищика, В. Семиченко, М.І. Лісіна, О.М. Леонтєв, В.С. Мухіна, Д.Б. Ельконін, Н. Максимова та ін.).

Особистісні риси батьків мають вплив на вибір ними стилю ставлення до дитини, на цей факт вказують численні дослідники психології сім'ї (А. Адлер, А.Я. Варга, А.І. Захаров, Г.А. Навайтис, Е.Г. Ейдемільер, В. Юстицкіс та ін.).

Цілий шерег учених займалися проблемами сімейного виховання (А.Я. Варга, А.І. Захаров, А.І. Співаковська, А.Є. Лічко, Е.Г. Ейдемільер та ін.), а також досліджували вплив сім'ї на розвиток дитини (Г. Карг, С. Ковальов, В. Дружинін, Л. Божович, В. Титаренко та ін.).

Проблемі взаємостосунків батьків і дітей приділяли увагу й представники психоаналітичного напрямку (Е. Берн, Ф. Дольто, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Бютнер та ін.), гештальтпсихології (В. Келер, К. Левін, К. Коффка та ін.), гуманістичного напрямку (Т. Гордон, В. Сатир, К. Роджерс, Е. Фромм, А. Адлер та ін.) і біхевіорального підходу (А. Бандура, Р. Сірс, Б. Скінер та ін.).

Методологічну основу дослідження склали теоретичні уявлення про розвиток особистості дитини на різних вікових етапах (Л.С. Виготський, О.М. Леонтєв, М.І. Лісіна, Д.Б. Ельконін та ін.), про розвиток і розквіт особистості дитини і батьків, концептуальні ідеї теорії відносин (Г.М. Андрєєва, В.М. Мясичев, А.В. Петровський та ін.), фундаментальний аналіз сімейних взаємостосунків (В.С. Мухіна, В. Сатир, А.С. Співаковська, В.В. Юстицкий), основні підходи до розуміння дитячо-батьківських стосунків в обтяжливих умовах життя (А.С. Варга, А.І. Захаров, О.Т. Соколова, В.І. Гарбузов, Е.Г. Ейдемільер, В.Д. Москаленко та ін.).

Так чи інакше порушували проблему дитячо-батьківських стосунків багато вчених, концентруючи увагу на батьківському аспекті цих стосунків, фіксуючи переважно різні форми відхилень. При цьому в описаних окремих типах батьківського ставлення змішані різноманітні ознаки. Для різних вікових періодів розвитку дитини також існують свої типології, між якими часто немає зв'язку. Тому можна констатувати, що сучасний стан дослідження дитячо-батьківських стосунків характеризується, з одного боку, чисельністю емпіричних досліджень, з другого – залишається малодослідженим уявлення про дитячо-батьківські стосунки, яке дозволило б виокремити суспільні параметри, що, змінюючись у процесі розвитку цих стосунків, були б спільними для різних вікових періодів.

Дитячо-батьківські стосунки досить різнобічні і неоднозначні, на них позначається тип сім'ї, батьківська позиція чи настанова, яку займають батьки, та відповідні їм типи поведінки, стилі стосунків, сімейні ролі дитини, стилі виховання, стилі спілкування, батьківські стереотипи тощо. Під впливом типу батьківських стосунків формується особистість дитини.

На думку А.Я. Варги і В.В. Століна, «батьківське ставлення» – це система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються у спілкуванні з нею, особливостей сприймання і розуміння характеру й особистості дитини, її вчинків [13].

А.А. Реан вважає, що батьківське ставлення є подвійним і суперечливим, являючи, з одного боку, безумовну любов і глибинний взаємозв'язок з дитиною, а з іншого – об'єктивне оцінне ставлення, спрямоване на формування цінних якостей і способів поведінки [12, с. 214].

С. Соловейчик вважає, що ставлення батьків до дитини відрізняються високою психологічною напруженістю і різноманітні у своїх проявах. Найчастіше, на його думку, зустрічаються такі ставлення: уважне, боязливе, марнословне, сердите, дратівливе, пристосовницьке, товариське, сенсаційне, наполегливе, постійне, впевнене, обнадійливе.

Поняття «батьківське ставлення» найширше за значенням і вказує на взаємний зв'язок і взаємозалежність батьків і дітей. Батьківське ставлення включає особливості батьківського сприймання, способи спілкування, особливості впливу на дитину. Поняття «тип батьківського ставлення до дитини» є певною моделлю, зразком, втіленням особливостей сприймання дитини, її оцінки і особливостей звернення. Тип батьківського ставлення визна-

чає стиль сімейного виховання дитини. Батьківський стиль – це узагальнені, характерні, ситуаційно неспецифічні способи спілкування батька чи матері з дитиною, це спосіб дій стосовно дитини [10, с. 89].

Особливо важливим для розвитку особистості дитини, на думку О.І. Бондарчук, є дві пари ознак, які визначають поведінку батьків: прийняття (тепло, любов) – неприйняття (ворожість), які визначають емоційний тон стосунків; терпимість (самостійність, воля) – стимулювання (контроль), які визначають переважаючий у сім'ї тип контролю і дисципліни. У першому випадку основними способами виховання є увага і заохочення; батька орієнтовані перш за все на виокремлення позитивних якостей дитини, задоволення від спілкування з нею, сприймання її такою, якою вона є. В іншому випадку основними способами виховання є суворість і покарання, батьки не сприймають своїх дітей (виокремлюють у них перш за все негативні риси), не одержують задоволення в спілкуванні з ними, постійно виявляючи ворожість. У випадку «тривожність – стимулювання» у першому випадку батьки впливають на дитину через похвалу, пояснюючи їй наслідки її дій, обґрунтовуючи свої вимоги. В другому випадку тактика стимулювання передбачає використання батьками влади через покарання, насильство, фізичне покарання, батьківським контролем над бажаннями дитини [2, с. 38].

Д. Баумрінд виокремила чотири показники поведінки батьків, які впливають на формування певних рис у дітей.

1. Контроль – вплив батьків на діяльність дітей, послідовність у висуванні до них вимог;

2. Вимоги до зрілості – висування батьками вимог, які сприяють формуванню в дітей зрілості, незалежності, самостійності, високого рівня здібностей в інтелектуальній, емоційній та соціальній сферах;

3. Спілкування – батьки орієнтовані на переконання дитини, обґрунтування своїх вимог, готовність вислухати думки дитини;

4. Доброзичливість – зацікавленість батьків у розвитку дитини (похвала, радість за успіхи дитини), тепле ставлення до дитини (любов, турбота).

Аналізуючи поведінку батьків, пов'язану з фактором контролю, дослідники виокремили три моделі поведінки батьків: авторитетний батьківський контроль, авторитарна модель і поблажлива модель.

У вітчизняній літературі педагогічного напрямку, присвяченого ролі сімейного виховання у формуванні психологічних і особи-

стісних рис дитини, найбільш відома праця А.С.Макаренка (1956) [16], який виокремив кілька типів так званого хибного батьківського авторитету: авторитет пригнічення, віддалі, педантизму, резонерства, підкупу, як сприятливі описані: авторитет любові, доброти, поваги.

Актуальну для сучасної психологічної теорії і практики в кінці XIX ст. російський психолог П.Ф. Лесгафт розробив класифікацію типів батьківських позицій у ставленні до дітей, що мають вплив на поведінку дитини.

1. Батьки не звертають уваги на дітей, принижують, ігнорують їх. У таких сім'ях діти часто зростають лицемірними, брехливими, у них часто спостерігається невисокий інтелект або затримка розумового розвитку.

2. Батьки постійно захоплюються своїми дітьми, вважають їх зразком досконалості. Діти частіше за все зростають егоїстичними, поверховими, самовпевненими.

3. Гармонійні стосунки, побудовані на любові і повазі. Діти відрізняються добросердністю і глибиною мислення, прагненням до знань.

4. Батьки постійно не задоволені дитиною, критикують і карають її. Дитина росте дратівливою, емоційно нестійкою.

5. Батьки надмірно балують і оберігають дитину. Діти ростуть лінивими, соціально незрілими.

6. Батьки, на позицію яких впливають фінансові труднощі. Їхні діти ростуть з песимістичним ставленням до навколишнього світу. Якщо ж не впливають, то діти спокійні, скромні.

С.В. Ковальов [5] у своїх дослідженнях виокремлює такі типи сімейних стосунків: антагонізм, конкуренція, змагання, паритет, співробітництво.

На підставі вивчення типів сімейних стосунків, виокремлених С.В. Ковальовим [5], А.В. Петровським [9], ми визначили наступні:

1. *Диктат* – систематичне пригнічення ініціативи іншого.
2. *Опіка* – стосунки, за яких батьки забезпечують своєю працею задоволення всіх потреб дитини.
3. *Невтручання* – передбачається співіснування двох світів: «дорослих» і «дітей».
4. *Співробітництво* – передбачає опосередкованість міжособистісних стосунків спільними цілями і завданнями спільної діяльності.

5. *Паритет* – рівні стосунки «союзнництва», що ґрунтуються на взаємній вигоді всіх членів союзу.

А.С. Макаренко звертає увагу на такі стосунки в сім'ї, як співіснування, конфронтація, співробітництво [7].

У розвиток проблеми впливу поведінки і ставлення батьків на поведінку дітей, істотний внесок зробила Л. Бен'ямін [13]. Розроблена нею модель взаємостосунків у діаді «батьки – дитина» дозволяє не тільки характеризувати поведінку кожного з них, але й враховувати тип взаємостосунків. На думку Л. Бен'ямін [13], стосунки батька і дитини будуються на основі двох стратегій:

1. Стратегія «додаткової» поведінки – дитина реагує ініціативно на надання самостійності і втіканням – на переслідування.

2. Стратегія «захисної» поведінки – дитина у відповідь на відторгнення починає вести себе так, нібито її люблять, пропонуючи батькам змінити їх поведінку щодо нього.

А.С. Співаковська [16] вважає систему чи сукупність батьківського емоційного ставлення до дитини, сприймання дитини батьками і способів поведінки з нею батьківською настановою.

Ще в 30-х рр. були виокремлені чотири батьківські настанови та відповідні їм типи поведінки: «прийняття і любов», «явне відторгнення», «надмірна вимогливість», «надмірна опіка», а також була простежена певна залежність між поведінкою батьків і поведінкою дітей, де «прийняття і любов» породжують у дитини почуття безпеки і сприяють нормальному розвитку особистості, водночас як «явне відторгнення» веде до агресивності та емоційної недорозвиненості [16, с. 12].

Психологи вважають, що корені проблем знаходяться в сімейному розподілі ролей, які відводяться дітям і визначають їхній тип поведінки.

О.Б. Добрович [3] виокремлює ролі дитини в сім'ї, визначені для неї батьками: «кумир сім'ї», «мамин скарб», «паїнька», «хвороблива дитина», «жахлива дитина», «Попелюшка».

І.І. Абрамова [1], В.Д. Москаленко [8], У. Сміт Енн [14] виокремлюють сімейні ролі дітей: «сімейний герой» або відповідальна дитина; «Сімейний цап-відбувайло» або бунтівник, дитина-проблема; втрачена дитина або «дитина-пристосуванець»; дитина-примирювач, «фамільний талісман» або «Сімейний блазень» (миротворець).

Найактивніше проблема кореляції типів батьківського ставлення і відповідні їм стилі виховання з відхиленнями у психічно-

му розвитку визначили дослідники В.І. Гарбузов, А.І. Захаров, Д.М. Ісаєв [4, 17], визначивши наступні критерії типології батьківського ставлення: інтенсивність емоційного контакту з дітьми, рівень контролю, послідовність – непослідовність, афективна стійкість – нестійкість, тривожність – нетривожність. Об'єднання цих критеріїв відноситься до різних видів неврозів у дітей. Зокрема, заборони, обмеження, афективна нестійкість з боку батьків призводять до розвитку в дітей неврозів страху. Надмірне прийняття, всюдозволеність, непослідовність – до розвитку істеричного неврозу.

У дослідженні О.Є. Лічко [6, с. 140-153] та Е.Г. Ейдемільєра [18] було показано, що однією з причин, які сприяють формуванню набутих психопатій, особливо в підлітків з акцентуаціями характеру, є неправильне виховання. Були виокремлені наступні типи неправильного виховання:

1. *Гіпопротекція* – характеризується нестачею опіки, контролю, турботи тощо. Крайньою формою прояву є: бездоглядність, покинутість дитини. Таке ставлення батьків особливо несприятливе при нестійкій і конформній акцентуаціях.

2. *Домінуюча гіперпротекція* – виявляється в надмірній опіці, контролі, що виростає в систему заборон і спостереження. У гіпертимних підлітків виникає загострення реакції емансипації. У підлітків з психастенічною, сензитивною і астеноневротичною акцентуацією підсилюються астеничні риси – несамостійність, невпевненість в собі.

3. *Потворна гіперпротекція*. Дитина – «кумир сім'ї». Батьки постійно контролюють, прагнуть відгородити її від найменших труднощів і обов'язків, обожнюють і захоплюються нею, що культивує егоцентризм. Це заважає виробленню навичок до систематичної праці, наполегливості в досягненні мети, вміння постояти за себе. Такий тип виховання призводить до поглиблення істероїдної акцентуації, сприяє появі істероїдних рис.

4. *Емоційне відторгнення* – дитина постійно відчуває себе тягарем у житті батьків (виховання за типом «Попелюшки»). *Приховане емоційне відторгнення* полягає в тому, що батьки обтяжені дитиною, не зізнаючись собі в цьому. Пригнічене емоційне відторгнення зазвичай гіперкомпенсується підкресленими турботою, знаками уваги.

5. *Умови жорстоких взаємостосунків* зазвичай поєднуються з емоційним відторгненням. Ця душевна байдужість один до одного, турбота тільки про самого себе, повна зневага до інтересів і

тривог інших членів сім'ї. Таке виховання сприяє підсиленню рис епілептоїдної акцентуації

6. *Підвищена моральна відповідальність*: батьки мають великі сподівання стосовно майбутнього своєї дитини, її успіхів, здібностей і талантів. Перед дитиною висуваються вимоги, які не відповідають її віку і реальним можливостям. За таких умов заострюються риси психастенічної і сензитивної акцентуації.

7. *Потворна гіпопротекція* (описана А.А. Вдовиченко) є поєднанням недостатнього батьківського нагляду з некритичним ставленням до порушень поведінки у підлітка. Таке виховання культивує нестійкі та істероїдні риси.

8. *Виховання в атмосфері «культу хвороби»* (описано Є.С. Івановим (1980)). Хвороба дитини стає центром, на якому фіксується увага сім'ї. Це призводить до інфантилізації, егоїстичної фіксації на турботах про власне здоров'я, виявляється істеричний спосіб реагування на труднощах.

9. *Суперечливе виховання*. У таких випадках члени сім'ї застосовують несумісні виховні підходи і ставлять перед підлітком суперечливі вимоги. При цьому члени сім'ї конкурують або відкрито конфліктують один з одним.

10. *Виховання поза сім'єю*. Дитину виховують не батьки, а інші родичі, вихователі, репетитори тощо.

На основі визначених критеріїв учені розробили типологію деструктивних батьківських ставлень: неприйняття, емоційне відторгнення; бездоглядність; ставлення гіперсоціалізації; надмірна вимогливість; егоцентричне ставлення; жорстоке поводження з дитиною.

Найбільш патогенним визначається вплив неправильного виховання в підлітковому віці, коли фруструються базові потреби цього періоду розвитку – потреба в автономії, увазі, самовизначенні, досягненні, в підтримці і приєднанні до сімейного «Ми».

Однак основна увага Є.Т. Соколової і В.В. Століна [13, с. 85-202] зосереджується на неадекватному материнському ставленні до підлітка, виокремлюючи кілька типів: ставлення матері до сина-підлітка як до того, хто «заміщує» чоловіка; гіперопіка і симбіоз; виховний контроль за допомогою позбавлення любові; виховний контроль шляхом виникнення почуття провини.

Є. Соколова [15] вважає, що стосунки матері і дитини з обох сторін мають психологічну вигоду. Зокрема, це виявляється в таких варіантах: домінуюча мати або домінуюча дитина.

Специфіка і глибина батьківського ставлення зумовлюються цілою низкою чинників, серед яких найбільш дієвою є особистість кожного з батьків як суб'єкта взаємодії.

Ф. Райс [11] наводить виокремлені різними авторами особливості сімейних стосунків, необхідні для нормального розвитку дитини в підлітковому і юнацькому віці:

1. *Зацікавленість і допомога батьків.* Батьківська підтримка породжує довірливі стосунки між дітьми і батьками і веде за собою високу самооцінку підлітків, сприяє успіхам у навчанні і моральному розвитку. Недостатня батьківська підтримка, навпаки, може призвести до низької самооцінки дитини, поганой успішності, імпульсивних вчинків, слабкої соціальної адаптації, нестійкої і антисуспільної поведінки.

2. *Здатність батьків слухати, розуміти і співпереживати.* Нездатність батьків до емпатії, відсутність у них емоційної сприйнятливості і розуміння думок і почуттів дитини можуть призвести до розвитку байдужості і в дитини. Повага до підлітка, спілкування батьків з ним сприяє встановленню гармонійних стосунків у сім'ї.

3. *Любов батьків і позитивні афекти* в сімейних стосунках. Позитивні афекти пов'язані з емоційною близькістю, прив'язаністю, любов'ю. При негативних афектах спостерігається емоційна холодність, ворожість, відторгнення, що може призвести до формування у дитини замкненості, холодності, нездатності висловити свою любов до близьких людей.

4. *Визнання і схвалення з боку батьків.*

5. *Довіра до дитини.* Недовіра до дітей, як правило, свідчить про те, що батьки проєктують на них свої власні страхи, тривоги чи почуття провини. Невпевнені в собі батьки (чи ті, що пережили певні труднощі у минулому) більше за інших схильні боятися за своїх дітей.

6. *Ставлення до дитини як до самостійної і дорослої людини.* Досягнення підлітком самостійності відбувається у процесі індивідуалізації. Щоб виявити власну індивідуальність, підлітки орієнтуються на іншу, ніж у батьків, систему цінностей, ставлять перед собою інші цілі, мають інші інтереси та іншу точку зору.

7. *Керівництво з боку батьків.*

8. *Особистий приклад батьків:* здатність подати гарний приклад для наслідування; слідувати тим самим принципам, яким учать дітей. Оскільки процес ідентифікації у підлітків частково протікає в сім'ї, ті з них, хто гордиться своїми батьками, як правило, почувають себе досить комфортно в навколишньому світі.

А. Захаров, А. Співаковська [10, с. 88] порушують питання про те, яким критеріям чи вимогам повинне відповідати оптимальне батьківське ставлення. Основними є адекватність, гнучкість і прогностичність.

Таким чином, проблема батьківського ставлення до дітей та його вплив на виховання дитини є достатньо розробленою в психологічній літературі. Учені виокремлюють типи батьківських позицій, особливості сімейних стосунків, ролі дитини в сім'ї, типи неправильного виховання тощо. Разом із тим, існує цілий шерег питань, які вимагають свого вивчення. Тому перспективами наших подальших досліджень є вивчення динаміки зміни міри впливу особистісних рис батьків на стиль виховання дитини у ході її дорослішання, що дозволить більш диференційовано підходити до розробки рекомендацій і корекційних програм для батьків.

Література

1. Абрамова И.И. Как не вырастить алкоголика? Книга про детей и их родителей / И.И. Абрамова. – СПб.: Язык, 2008. – 152 с.
2. Бондарчук О.І Психологія сім'ї: Курс лекцій / О.І. Бондарчук. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
3. Добрович А.Б. Кто в семье психотерапевт? / А.Б. Добрович. – М.: Знание, 1985. – 80 с.
4. Захаров А.И. Психотерапия неврозов у детей и подростков / А.И. Захаров. – Л.: Медицина, 1982. – 216 с.
5. Ковалев С.В. Психология семейных отношений / С.В. Ковалев. – М.: Педагогика, 1987. – 215 с.
6. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Е. Личко. – СПб.: Речь, 2009. – 256 с.
7. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1988. – 486 с.
8. Москаленко В.Д. Зависимость: семейная болезнь / В.Д. Москаленко. – М.: ПЕР СЕ, 2008. – 352 с.
9. Петровский А.В. Дети и тактика семейного воспитания / А.В. Петровский. – М.: Знание. 1981. – 95 с.
10. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования / Под ред. Е.Г. Силяевой. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
11. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – СПб.: Питер, 2000. – 624 с.

12. Реан А.А. Психология подростка. Полное руководство / А.А. Реан. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2008. – 504 с.
13. Семья в психологической консультации / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Педагогика, 1989. – 203 с.
14. Сміт Енн У. Внуки алкоголіків. Проблеми взаємозалежності у сім'ї / Сміт Енн У. [Пер. з англ. В.Д. Москаленко]. – М.: Просвещение, 1991. – 132 с.
15. Соколова Е.Т. Самосознание: самооценка при аномалиях личности / Е.Т. Соколова. – М.: Изд-во МГУ, 1989 – 216 с.
16. Спиваковская А.С. Профилактика детских неврозов (комплексная психологическая коррекция) / А.С. Спиваковская. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 200 с.
17. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений / Л.Б. Шнейдер [Курс лекций]. – М.: Апрель-Пресс, 2000. – 512 с.
18. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская [Учеб. пособие для врачей и психологов]. – СПб.: Речь, 2003. – 336 с.
19. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – СПб.: Питер, 1998. – С. 23-56.

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ОГЛЯД ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Лоза О.О.

Проаналізовано та узагальнено основні напрямки теоретико-емпіричних дослідження перфекціонізму у працях зарубіжних та вітчизняних психологів. Розглянуто структурні моделі, параметри, причини, вплив та основні діагностичні інструментарії виявлення перфекціонізму.

Ключові слова: *перфекціонізм, параметри перфекціонізму, причини виникнення перфекціонізму, типи перфекціонізму, вплив перфекціонізму на особистість.*

Дослідження перфекціонізму як, власне, і самої психології має досить довгу передісторію та відносно коротку історію, але не зважаючи на це науковці, передусім, західні психологи [12], [13-21, а також вітчизняні [2], [3], [5], [8-11] провели ґрунтовну теоретичну та емпіричну роботу з вивчення цього феномену. Тому,